

## IRODALMI MOZAIK

A nemzet szakrális költeményei: Kölcsey Ferenc *Himnusza* és Vörösmarty Mihály *Szózata* mindig visszhangot keltett az irodalomtörténet-írásban, az esszé-irodalomban és a publicisztikában. Természetesnek tetszik, hogy ennek az érdeklődésnek az eredményei több kötetet töltenek meg. Minden korszak, minden irodalomértelmező áramlat kialakította a maga képét a két nagy költeményről. Kölcsey és Vörösmarty költeményeinek külön irodalomtörténete van. Ebből az igen terjedelmes és színvonalas anyagból kínálunk fel most az olvasóknak (folyóiratunk már megszokott gyakorlata értelmében) egy kisebb „irodalmi mozaikot”. A többi között Gyulai Pál, Horváth János, Babits Mihály, Illyés Gyula, Dsida Jenő régebbi vagy Lukácsy Sándor, Orosz László és Szörényi László újabb tanulmányai (illetve ezek részletei) azt igazolják, hogy a magyar irodalmi gondolkodás mindig elkötelezett érdeklődéssel fordult a két „szakrális” nemzeti költeményhez.

GYULAI PÁL

### A Szózatról

(Részlet)

A Szózat mindenre hivatkozik, a mi újjászületési küzdelmében csak lelkesítheti a magyart, s a remény és emlék, a hit és balsejtelem húrjain játszva, mindenbe az önbizalom és nagyság érzetét vegyíti. Semmi csüggedés többé, bátran nézhetünk szembe a jövővel. Nagy válság felé közeledünk, egy jobb kornak kell jönni, vagy ha nem, ha el kell vesznünk, többé nem veszhetünk nyomorultan. Az bizonyos, hogy *így* többé nem élhetünk s ez már magában lélekemelő, Vörösmarty egészen kiemeli a magyar lyrát eddigi kétségbeeséséből; még nem zengi a jövő dicsőségét, de elhatározónak érzi a jelen, nem korholja az elfásult nemzetet, az életre ébredt, de tette és hazafi hűségre lelkesíti. Emlékezteti a múlt dicsőségére, előszámlálja epikai és tragikai nagy emlékeit, a kereszténységnek és szabadságnak tett szolgálatokat; felhossa az örökös isteni gondviselést, mely annyi viszontagságok közt sem engedte megtörni életerejét, említi a jelen küzdelmeit, az ész, erő, szent akarat harcát. S nemcsak nemzetéhez fordul, hanem Európához is, melynek eszméiért küzd nemzete, méltó helyet követel tőle a többi nemzetek között; a múlt szolgálatai, a jelen törekvései díjában kéri a jövőndőt, részvétet küzdelmei iránt, könnyet sírjára, ha vesznie kell, de nem fog gyáván veszni: a temetkezés fölött egy ország vérben áll. Mily önérzet s mennyi fájdalomba merülve, mennyi hit a balsejtelmek közepett s mennyire uralkodik mind kettőn az elszántság. Mióta lyránk többé nem olvasztotta össze a hazafisággal a katholicismus és protestantismus eszméit, megvált az európai solidaritás érzelmétől. Vörösmarty újra összeköti a két elemet; midőn Európá-

ra, a népek hazájára hivatkozik, a specificus magyar hazafiság az emberiség érdekeivel egyesül.

E költemény az ifjuló Magyarország nemzeti himnusza lón, ma is az, a lételeés jogaiért küzdő Magyarországé. A nemzet 1848-ig a jövő jobb kor jóslatát hitte benne s mennél követelőbb, hevesebb lón vágyaiban, annál kevésbé háborította, a nagyszerű halál sejtelve. Midőn a forradalom árja elzúgott, Vörösmarty alig találkozott valakivel, ki azt ne mondotta volna neki: a jóslat teljesült, a nagyszerű halál bekövetkezett. A költő mindig elkomorult ilyenkor, ingerülten mondá: a jóslat még nem teljesült, ez még nem a halál, nem ily halált értett. Gyermekeinek ama versszakok hijján kellett megtanulniok a *Szózatot*. Megtört szívvel, de mély hittel nemzete jövőjében, szállott sirjába. Nem csalatkozott. A magyart ama nagy csapás nem ölte meg, s midőn üdülni kezdett, a *Szózat* zendült meg ajkán s az kíséri folyvást minden ünnepélyesb pillanatát. A *Szózat* nem egyetlen kitünő szüleménye az újabb kor hazafi lyrájának s vannak művek, melyek aesthetikai tekintetében fölülmúlják, de egyetlenegy sem tett ily nagy és tartós hatást, mert a nemzet legfőbb eszméit, legállandóbb hangulatát fejezte ki. A szabadság és diadal dithyrambjai, melyeket Petőfi harsogott, elhaltak az ágyúk utolsó dörgései közt, a nemzeti mély búskomolyság, mely Arany és Tompa néhány költeményéből sóhajt, könnyeket facsart a nemzet szeméből, de letörölte s visszatért a *Szózat*hoz, mert érezte életerejét, remélt jövőjében, hitte, hogy még előtte van a jobb kor vagy a nagyszerű halál. Valóban e költemény mind-addig nemzeti ének marad, míg a nemzeti küzdelem, melynek szüleménye célt nem ér s a magyar létele önmagához méltóan nincs biztosítva.

A *Szózat*on kívül Vörösmarty még számos hazafiúi költeményt írt. Nagy változatosság tárul ki előttünk műfajban, eszmében, hangban, de 1831-től fogva majd mindenikben van valami a *Szózat* szelleméből. Mintegy chorust képeznek körülé. Az V-ik Ferdinánd-hoz írt óda kezdi meg a chorust. A még atyja életében megkoronázott trónörökös már első fölléptekor részvéttel fordul a magyar nemzetiséghez, Vörösmarty a jobb jövő reményében üdvözli a részvétet, a monarchikus és őszinte magyar szól belőle, ki e hódolat és öröm percében sem titkolja fájdalmát. Ugyane hanggal találkozunk tizenhat évvel később István nádort üdvözlő epigrammáiban. A *Liszt Ferenchez* írt ódában a nemzeti fájdalom és önérzet, emlék és remény olvadnak össze, éppen mint a *Szózat*ban. Honszerелеmről zeng, mely a jelent ölelve tartja s a múlton csüngve jövőt terem. Dalt kér Lisztől, a bánat altatóját, a szív háborgatóját, minőket maga szokott zengeni. A *Sors és a magyar ember* humoros allegoriájában a múlt századbéli magyart rajzolja; a gúny hangja lassanként a meghatottságig emelkedik, midőn a jelenre tér át. A megifjúlt magyar nem bízza többé a sors szeszélyére hazáját, szíve vérevel esküszik megváltani: éljen vagy vesszen. A jövő jobb kor vagy nagyszerű halál eszméje itt is átvillan. Az *Uri hölgyhöz* írt ódában bár erősb a költő felindulása a nemzetiségökből kivetközött magyar hölgyek ellen, mint az *Elbagyott anyában*, melynek szintén ez a tárgya, itt még sem mond le a reményről, mint amabban. A *Gondolatok a könyvtárban* bölcselemi óda, mely az emberiség ügyével foglalkozik. A költő sehol sem talál a világon teljes szabadságot, a nagyobb részt mindenütt boldogtalan, az ember jogai mindenütt eltapodvák, még Amerikában is, mely éppen úgy a szabadság, mint

a rabszolgaság földje. Kétségbeesett bölcsesége mégis megnyugszik, hisz az újabb szellem győzelmében, mely az emberiséget megragadta, hisz nemzete küzdelmében, hogy a süllyedésből kivívja magát.

*Vörösmarty életrajza. Budapest, 1942. 195–197.*

H O R V Á T H J Á N O S

## A Himnusz

(Részlet)

A remélni többé nem tudó, megfáradt nagy ember, Kölcsey Ferenc, hatodik éve pihent már a csekei temetőben, mikor Himnusza az ének szárnyain szerte a hazában közajakra szállt. Nem adatott meg neki hallania, mint zendül fel éneke százezrek ajakán, ugyanazon töredelemmel, meghatott műltszemlélettel és Istenbe vetett bizodalommal, minővel egy ihletett napon megírta volt. Ő Zrínyi második énekét: egy remélni kifáradt, tulajdon bűnös fajával meghasonlott szívet, keserű fásultságot vitt magával korai sírjába; s mi, akik az övéhez hasonló, az övéit meghaladó csalódásokkal és kételyekkel vívódva virradtunk költeménye századik évfordulójára, megdöbbenve kérdezzük magunktól: vajon nem „Zrínyi második éneke” lett-e immár a mi nemzeti énekünk? Vajon, ha állandó belső civódásainkat látva, olykor már-már keserűen ismételnők a nagy meghasonlottnak a sorshoz intézett szavát: „Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek, – S míg hamvokon majd átok ül, – Ah tartsd meg őt, a hűv anyát, teremnek – Tán jobb fiak, s védvén állják körül”...: – nem kell-e rettegnünk a kérlelhetetlen választól: „Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja – Szülőtti bűnein leszáll; – Szelíd sugárit többé nem nyugtatja – Az ősz apák sírhalminál. – És más faj áll a négy folyam partjára, – Más szózat és más keblű nép”... ? Nem minket illetnek-e a komor költemény szemrehányó szavai: „szív, lélek el van vesztegetve rátok; Szent harcra nyitva várt az út, S ti védfalat körülle ( – a haza körül! –) nem vonátok”. Vajon méltók vagyunk-e még reá, hogy a Himnuszt énekeljük? S annak színe előtt, kihez az ének intézve van, merjük-e hívó töredelemmel vallani, hogy mi már minden, régibb és újabb, önmagunk elleni nagy bűneinkért megbűnhödtünk?

A Himnusz segedelem-kérő imádságát csak olyan nép veheti méltán ajkára, mely maga is segíteni akar magán, s melynek lelkében eleven erkölcsi akarat él: a „rendületlenül” eltökéltsége, a Szózat nagy, nemes, férfias hűsége, önbizalma, nemzeti életakarata; az a csüggedetlenség, melyet költője tanúsított a 49-iki katasztrófa után. A Himnusznak u. i. mint története, úgy érzelmi foglalata is elválaszthatatlan a Szózat támasztékától...

Ha a mai magyarság képes lesz ugyanarra a „rendületlen hűség”-re, melyről a Szózat költője a katasztrófa után sem mondott, le, ha mai sorsszerű pillanataiban ugyanazon törhetetlen, magára számító élet-akarat ég benne: akkor méltó lesz arra, hogy Kölcsey Himnuszat is ajkára vegye.

*Napkelet, 1923. 97–103. old.*

## Itt élned, halnod kell

Remekművek tulajdonsága, hogy a bennük rejlő tartalom, részben vagy egészben, mindig időszerű. Élőbeszédünk és irodalmunk legkisebb értelmes eleme, a szó – mely maga is tökéletes, befejezett remekmű – idők folyamán alig észrevehetően változtatja színét, jelentése új és új árnyalatokat kap. Kaméleonként hasonul a korok igényeihez, hogy megvédje és örökkévalóvá tegye életét. Színt játszó drága selymek más-más oldalról, más-más világításban nézve, hol kékeslilának, hol halványpirosnak, hol tüzes zöldeknek látszanak. Mozgékonyság, elevenség, mindig változó, reszkető és lüktető élet ömlik el redőikben.

Különös, de való, hogy a nagy remekműveknek – a bátraknak és szókimondóknak különösen – mind ilyen mimikri tulajdonságuk van. Csodálatos rugalmassággal, a színváltozás játékos könnyűségével védekeznek az idők szintelenítő és gyilkoló támadása ellen. Más-más korokban más-más igazságok, újabb szépségek gyúlnak ki bennük. Amit valaha nagyra tartottak belőlük, ma talán nem is értjük, de a veszteségért bőven kárpótol az újonnan felfedezett időszerűség. Döbentő, ahogyan évszázados alkotások bele tudnak szólni mai életünkbe. Már-már porosodó könyvek, haldokló írások villanyozódnak új életre, belekiabálnak napjaink történelmébe és ragyogva lépkednek tovább a halhatatlanság útján.

Mindezt abból az alkalomból mondtuk el, hogy Vörösmarty Szózata most töltötte be századik életévét.

Hasztalan volna most annak fejtegetésébe bocsátkozni, hogy miért remekmű ez az írás, mely a magyar nemzet második himnusza lett. Széptani magyarázatokkal nem is világítanánk rá úgy, mint ha egyszerűen csak azt tekintjük: mi marad élő és időszerű a nagy költemény igéiből. Cseppet sem volna csodálatos, ha a száz esztendő alatt lezajlott események, a történelem viharzó fordulása, a magyarság nemzettestét ért rázkódtatás, a magyar lelkek gyökerestül megváltozott gondolat- és érzésvilága egyszerű irodalomtörténeti emlékké fokozták volna le a százéves verset. Hiszen volt már példa arra, hogy népszerű és közzsájon forgó írások múmiává száradtak és behulltak a hideg felejtésbe. Mit is mondhatna a százéves Szózat nekünk, új világban élő, a magyar politikai közösségtől elszakadt magyaroknak? Szólhat-e hozzánk eleven és érthető hangon ez a más korok más magyarjához írt költemény?

Éppen azért remekmű, mert tisztábban és érthetőbben beszél nyelvünkön, mint száz más, politikai időszerűség-szülte írásmű. A más szándékkal, más okokból, más körülmények között írott sorok egyszerre színt váltanak, amint a mi korunk és a mi földünk környezetébe illeszkednek és hangosan sugallják a hozánk egyedül méltó és számunkra külön értelemmel terhelt hitvallást: „Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell!” Kaphatnánk-e alkalmoszerűbb parancsot a múltból, mint a helyünkön való kitartás parancsát? Érhet-e költőtől megrázóbb figyelmeztetés szívünkhöz, minthogy szenvedésekre, megpróbáltatásokra való tekintet nélkül kell megállnunk a sarat ott, ahová végzetünk állított. Ha nem tudunk használni, akkor is használunk avval, hogy itt vagyunk

és eggyel többen vagyunk. Ez a mélyhangú harangként zengő intelem érkezik hozzánk Vörösmarty Szózatából, egy évszázad messzeségéből.

*Pásztortűz, 1936. 11–12. szám, 228.*

B A B I T S M I H Á L Y

## A Szózat ünnepére

Azok a költemények, melyeket egy-egy nép nemzeti énekévé avat, bizonyosan nem mind irodalmi remekművek. De akár azok, akár nem, aligha pusztán a bolond véletlen adta őket a milliók ajkára. Valami titkos módon, ha olykor gyermetegül vagy túl egyszerűen is, kifejezik egy nemzet önértését és sorsának ösztönösen átélt hangulatát. Nagy és boldog népek énekei a nemzeti gőg és diadal érzéseit idézik. Fölharsanásuk mint a lobogók büszke kibomlása vagy örömtüzek föllobbanása. „Itt a dicsőség reggele!” – éneklé a francia. A porosz győzelmi koszorúkat emleget. A brit a tengerek uralmáról zeng...

Mennyire különböznek ezektől a mi magyar „nemzeti énekeink”! Az egyikben bűnhődésről van szó, a másikban temetkezésről. Pedig mind a kettő a nemzeti ébredés dicső éveiben, egy tervekkel s reményekkel tele kor lelkes hangulatában fogant. A *Hazádnak rendületlenül* száz évvel ezelőtt zendült föl először! Ez az évforduló arra izgat, hogy frissen figyeljünk föl szavainak értelmére. És valósággal meg kell döbbernünk: milyen sötét, tragikus ének ez! Mintha a végzet lehelete nyögne a verssorokban, bekövetkezett szörnyű események elősejtelve, egy kis nép sorsának minden gyötrelme és bizonytalansága. Vörösmarty 1849 után sohasem engedte, hogy a gyermekei az egész *Szózat*-ot szavalják előtte. Ki kellett hagyniok a „nagyszerű halálról” szóló strófákat. „Ez még nem a halál! – kiáltott, ha a szabadságharc vérbefúlására célzott valaki. – Én nem jósoltam! Én nem így értettem!” – tört ki izgatott és ekkor már beteg lelkéből. S idegesen félbeszakította a gyermeki hangokat, hogy ne hallja tovább a rettenetes költeményt.

Ez a „rettenetes költemény” volt nemzeti imája a magyarnak, immár egy kerek évszázadon át.

Micsoda baljós ének! És micsoda szomorú nemzet az – „baljóslatú, bús nép”, ahogy egy újabb költője, Ady, mondja –, melynek lelke földe ennek az éneknek sötét szárnyai vetik árnyékukat! Melynek gyermekei az iskolában ezeket a strófákat tanulják:

*A nagyszerű halál,  
Hol a temetkezés fölött  
Egy ország vérben áll.*

*S a sírt, hol nemzet sűlyed el.  
Népek veszik körül...*

Melyik nemzet vállalná ezt a magyaron kívül, nemzeti dicsőségének himnusz gyanánt? Vagy valóban mégiscsak valami előérzet súgta ezeket a sorokat?

Ha jóshangoknak tetszettek már Vörösmarty életében, mennyivel inkább annak tetszhetnek ma! A *Szózat* századának elején Világos áll, a végén Trianon. Kétszer torpantunk meg az óriás sír szélén, s újra és újra fogalmaztuk a patetikus vészkiáltást, a kétségbeesett fellebbezést az Emberiség fórumához:

*Népek hazája, nagy világ!*

Veszélyes idóket élünk! Soha még a nemzetek létét fenyegető végzet nem volt oly igazi és kézzelfogható, mint napjainkban. Nemrég olvastam, Goethéből idézve: „egy város, egy tanya pusztulása valódi katasztrófa, de egy nemzet pusztulása frázis”. Goethe mondhatta ezt. Vörösmarty, Mohács népének költője, legszemélyesebb életében, önnön idegeivel élte át nemzetének katasztrófáját, amely épenséggel nem volt frázis. De még ő sem sejtette, mit fog jelenteni egy nemzet pusztulása a XX. században! A modern politikai és háborús technika minő borzalmas szószerintiséggel és realizmussal valósíthatja meg bármely pillanatban és szinte egyik napról a másikra az ő apokaliptikus rémálmát, a nemzethalált!

Az idők ily módon hozzáötétedtek a sötét költeményhez, s utolérték ezt az előreszaladó, izgatott fantáziát. A *Szózat* százéves korában aktuálisabb, mint újkorában volt. Mindenesetre aktuálisabb, mint a világháború előtti boldog években hittük volna, hogy valaha lesz még. Számunkra, akik még ebben a valószínűtlen békekorban éltük át életünk első felét, Vörösmarty nagy verse akkor bizony szinte már inkább csak történeti emlék volt, ünnepeinket díszítő pompahang, ereklye és kegyeleti tárgy. Közömbösen énekeltük, ahogy a boldog ember végzi az imádságát; csak azóta értjük meg igazán, mióta szegény hajónk a viharok szférájába jutott. Én, aki versek közt és versekben éltem, elsősorban a költészetet láttam benne. A nemzetek választott énekei, ahogy mondtam, nem mindig költői remekművek. Sőt többnyire elég közepes verselmények. A *Szózat* azonban, mint a *Himnusz* is, tagadhatatlanul költői remek. Nyelve csodálatosan emelkedett, versépítése tömör, egységes, fölfelé ívelő, gondolatainak látomásos ereje a költészet legtitkosabb magaslataiba emeli. Ez a költői varázs teljesen megejtette figyelmemet. Csak a világháború után döbbsentem rá, hogy ennek a költészetnek, mint minden igazi költészetnek, a valóság számára is jelentése és jelentősége van. Hogy ez a *Szózat* valóságos „szózat”, azaz szóemelés: egy nemzet szava, önnön emberi öntudatán át, az emberiséghez.

„Népek hazája, nagy világ!” ... A „népek hazája” persze nemigen ügyel a mi szózatainkra. Még kétségbeesett kiáltásainkra sem! S igazában nem is hazája ez még a népeknek, csak küzdőtere. Kicsi nép vagyunk, nagy, idegen érdekek útjában és keresztútjában. Körülöttünk öröklő káröröm és rosszakarat; s Vörösmarty, a nagy pesszimista költő, alighanem optimista abban az egy sorban, amely föltételezi, hogy sírunkat Európa népei gyászkönyvekkel fognák körülállni. Ez éppen a mi tragikumunk és dilemmánk. Olthatatlanul vágyunk a nemzetek társaságára s az igazságra, melynek uralkodnia kell éppúgy a népek, mint az egyes emberek közt. Ugyanakkor mégis érezzük, hogy egyedül vagyunk, magunkra hagyva, s amint kilépünk otthonunkból, még a nyelvünket sem érti meg senki. Hiába kiáltunk és vágyakozunk, „a nagy világon e kívül nincsen számunkra hely”. Sohasem éreztük ezt a dilemmát úgy, mint ma.

A Szózat ennek a nagy nemzeti dilemmának éneke. Vörösmartyban, mint Széchenyiben, a magyarság leggyötrelmesebb kérdései vívódnak, melyek ma megoldatlanabbak, mint valaha. Mi a helyünk a világban? rangunk és sorsunk, jogunk és kötelességünk a népek közt? S hol van, s mit ér, és mit jelent a haza, a hazánk, melynek gyermekei és áldozatai is vagyunk, melyért „keservben annyi hó kebel szakadt meg”? Egyetlen pontja a nagy koordináta-rendszernek, számunkra jelölve: hol „élünk s halnunk kell”? Nem a pusztá föld, a földrajzi terület, a fizikai határ, melyet az erőszak elvehet vagy megcsonkíthat; mely változásoknak van kitéve, s ahogy épp a Szózat költője mondja egy másik versében, mint a görcsös test olykor befelé vonogatja tagjait. Azt a hazát, melyről a Szózat zeng, el nem veheti, és meg nem csonkíthatja senki. Az visszavonhatatlanul hozzánk tartozik. Magunkban hordozzuk éppen annyira, mint ahogy ő hordoz bennünket; általa és benne vagyunk, akik vagyunk, s ha ő nem volna, mi sem lennénk többé. Ez az a föld, „amelyhez annyi szent nevet egy ezredév csatolt”; ahol számunkra a Szabadság zászlóit hordozták. Ezen a földön nem fog az erőszak! Ha egyszer hazánk volt, örökre az marad, még magunktól sem mondhatunk le róla, mert akkor magunkról mondanánk le. Ezért kell híveknek lennünk hozzá „rendületlen”: kívülre valóban „nincsen számunkra hely”. Ez a haza egységes és oszthatatlan: őseink emléke, szabadságunk megszokása, jogaink méltósága, kultúránk hagyománya, nagy költőink szava, mind benne van és vele értődik. Ennek a hazának „integráns része” a Szózat is: nélküle csonka lenne a szellemi ország, s nem lenne többé magyar a magyar.

*Nyugat, 1936. II. kötet, 43–45.*

ILLYÉS GYULA

## A Himnusz költője

(Részlet)

A nagy művek néha, ahelyett, hogy felemelnék; eltakarják alkotójukat. A Himnusz nélkül Kölcseyt jobban ismernénk; jobban számon tartanánk egyéb érdemét. Ez a vers, azáltal, hogy szerzője nevét örök ragyogásba borította, akaratlanul is sokat elvont abból a fényből, amely a személynek járt volna ki. De a ragyogás, a hír sokat elfedett – mert szinte vakított – magának a versnek értékéből is. Magunkon tapasztalhatjuk.

E vers minden sorát hatéves korunk óta betéve tudjuk. Tudtam, mielőtt értettem, akár a gyónási imádságot, akár a kisorsoló gyermekverseket. Mielőtt erős hevéből egy szikrányit átadott volna, én bizalommal előre szívem minden hevét beleöntöttem. Valahányszor első betűjét kimondtam, villanyos ütést éreztem, tekintetemet rögtön a mennyezetre emeltem, úgy énekeltem, dagadó nyakkal. Ez nem vált hasznára, hisz akármilyen szöveget épp így énekeltem volna. Most magam elé terítem a verset.

Elhessegetem a varázslatot, melyet több, mint száz év óta milliók szívéből egyre szív magába s mely már rádiumfényként árad belőle. Arra gondolok, hogy

e bővülő erőt véletlennek köszönheti, annak, hogy megzenésítették, egy nép hivatalos hálaénekévé tették. Méltó volt a kitüntetésre? Úgy olvasom, mintha most olvasnám először.

Első szakasza még küzd a szavakkal; mint az imádkozó, aki lélekben isten színe elé kerülve, megilletődik vállalkozása merészségétől, attól, akihez vágyódott. Egyszerre mindent kimond, aztán zavarában szinte dadog. Bal sors a' kit régen tép, – Hozz rá víg esztendő, – nem csak bennem volt a hiba, hogy gyermekfővel a nehézkes inverzióból, az alanytól öt sornyira eltávolított tárgyi mellékmondatból sokáig csak a szavakat értettem, – az értelem keresése nélkül siklottam át rajtuk szomjasan és türelmetlenül a következő sorra, melynél nem a parancsoló felkiáltó jel, nem is a zene miatt, hanem a megcáfolhatatlan, nyilvánvaló igazság, a kirobbanó értelem miatt kellett mindannyiszor teletüdőből fennen kiáltanom: Megbűnhődte már e nép – A multat s jövődőt!

A vers itt kanyarodik hirtelen föfelé, ennél a szinte támadó-vádoló sornál, e kálvinista ízű magyar kifakadásnál, amely miatt majdnem elesett a vers a nemzeti himnusz dicsőségétől, mert hisz a katolikus dogma szerint bűnhődni csak a múltért lehet, a jövőért nem, isten még sem olyan szigorú!

De a magyarok egy istene, aki a katolikus-protestáns új összeforradásban egy kicsit Janus-arcú lett, úgy látszik mégis az. A katolikusok engedtek. Ezt az istent nem csak kérni lehet, hanem majdnem felelősségre is vonni. A vers ennél a hirtelenül, a mély-érzelem világosságából felszökkent sornál kezd bugyogni, önti magából azt, ami az első szakaszt, ép túlsúfoltsága miatt, csak ide-oda lökdöste, elrekesztette. A vers szólama ettől fogva egyenes. Ereje még az ünnepléses széttekintésre is futja, a méltóságos szárnycsapású ívelésre. Őseinket felhozád – Kárpát szent bércére, – maga a költő, ha öntudatlanul is, emelkedéssel kezdi a táj és a történelem, a kétféle, »a tér és az idő« határolta haza ábrázolását. Mesterien válogatja.

Magasról kezd, szépen hullámzó siklórepüléssel szállni felénk, a jelenbe. A versnek a rím és a tiszta trocheusok mellett belsőbb, hatalmasabb üteme is van: a vonalvezetése. A lehelletnyi csönd és a zaj, a béke és a dörgő pusztulás oly eltanulhatatlan arányossággal váltakozik benne, akár egy szimfóniában. A mű tudatos nagy művész alkotása. Az ember síkságot és dombokat, a dombok közt végtelenbe nyúló völgyeket lát azokon a képeken is, melyek az időt ábrázolják.

*Értünk Kúnság mezején  
Ért kalászt lengettél,  
Tokaj szőlővesszején  
Nektárt csepegtettél.  
Zászlónk gyakran plántálád  
Vad török sáncára,  
S nyögte Mátyás bús badát  
Bécsnek büszke vára...*

Rézbe lehetne metszeni. A várak-koszorúzza hegyek közt a messze völgy-nyúlvány végén a Stephans-kerche tornya ködlik. Csak egy pillanatra. – Hajh de bűneink miatt ... a láthatár úgy borul el, olyan hirtelenséggel, mint nyári zivatarkor. A sötétben csak egy szikrázó istent látok, elevenen, egy páratlanul szerencsés verssor révén: S elsujtád villámidat...



Ami azután történik, a három versszakon át, mint a szünni nem akaró, újra és újra fölgurgulázó vihar; egyre fokozódik. Ez a mi történelmünk. Köröskörül csattog az ég, vág az eső és jég, barlangból tekint szét, hasztalanul, aki széttekint. Petőfi festette csak ilyen megrázónak történelme közepén a magyart, »szétszórt hajával, véres homlokával«. Kölcsey rádobja a képre még a vérözön és a lángtenger vörösét is. A versnek ez a forrponja, fokozásban ezen túl nem lehet, heve minden szót gőzzé váltana át. Most kell jönnie a fordulatnak, az iszonyú zaj után csöndnek.

Az ember a vad reménytelenség után természetesen reményt vár; ezt diktálná a vers hullámzó menete, ezt a romantikus vers-szerkesztési mód is. Az égzengés valóban egy csapásra úgy áll el, mint holmi színpadon. De most következik Kölcsey, most múlja felül német kortársait, egész korát. Ami ezután jön, azt csak magyar írhatta. Valóban csend következik; ijesztebb, mint a zivatar.

*Vár állott, most kőhalom.  
Kedv s öröm röpködtek,  
Halálbörgés, siralom  
Zajtik már helyettek.  
S ah, szabadság nem virul  
A boltnak véréből.  
Kínzó rabság könnye bull  
Árvánk hó szeméből.*

Szárnyalásából a vers megérkezett, ez a jelen. Ez a magyar béke. Reményért, vigaszért igazán csak az éghez lehet fordulni. E szakasz után olyan a csönd, mint az orvos szavaira: itt már csak isten segíthet. Ebben a valóban halotti csöndben száll fel az utolsó szakasz sóhajtása. Halljuk szinte a tüdőből be-, majd kiáradó levegőt is. Oly nagy a feszültség, gondolja az olvasó; oly mesteri volt a helyzet-teremtés, az előkészítés, mondja a bíráló. Ez a szakasz nagyjából az elsőt ismétli, milyen mély érzelmi tartalmat adva mindannak, ami ott dadogás volt! A vers a legkétségbeesettebb reménytelenségból intó magyaros beismerése után behúnyt szemű fohászban oldódik fel. Különös egy himnusz. A himnusz műfajilag ugyanis vallásos hálaének, a görögöknél még örvendőző.

*Nyugat 1938. III. kötet, 77.*

S Z Ö R É N Y I L Á S Z L Ó

## A Hymnus helye a magyar és a világirodalomban

I. A vers kezdő és záró szakasza, a variációval megismételt könyörgés Istenhez aszimmetrikus felépítésű szerkezetet fog közre. A fordulópontot jelentő IV. strófa előtt két szakasz a „bűnbeesés” előtti, paradicsomi hazát ábrázolja: a II. szakasz a kettős, a hunok és a magyarok alatt végbement honfoglalást, a III. a természeti adományok bőségét és a kettős, a török és a Bécs ellenében bizonyított katonai dicsőségét. A fordulópont után viszont három szakasz körvonalazza az Istentől bűneink miatt ránk zúdított büntetés következményeit: csak-

hogy míg az V. és VI.-at feszes chiasmusszal köti a költemény retorikai szerkezete a fordulópont előtti kettőhöz – az áldott országot e chiasmus-ban a pártviszály miatt elpusztult „szép haza”, a törökön vett diadalmat az „Ozman vad népének” győzedelme ellensúlyozza (a Bécsből vett vereséget a retorikailag igen erős elhallgatás képviseli), az ígéret földjének elfoglalását jelentő kárpáti szent bércnek pedig a bércen hiába futó bujdosók üldözése felel meg – addig viszont a VII. versszak ebben a szerkezetben redundáns, nincs egyértelmű „történeti” megfelelője, hanem állóképben siratja a totálisra növekedett pusztulást és a szabadság küzdelmekben hozott véráldozat hiábavalóságát.

Ebben a szerkezeti szabálytalanságban lelhetjük meg a vers eszmei kulcsát. Ugyanis ha teljes párhuzamosságban állna egymással az áldás és az átok következménye: a nép virágzása és pusztulása, a fohász akkor mintegy követeléssé fajulhatna: levezekeltük a múltat, Isten mintegy köteles helyreállítani a bűnbeesés előtti állapotot. Csakhogy Isten kegyelme Szent Ágoston és Kálvin teológiai felfogásában – és Kölcsey ezt tette magáévá – teljesen ingyenes: ki nem érdemelhető. Hozzá csak szánalomért esdekelhetünk, nem jogos jóvátételért. Az önmegváltás lehetetlen: ezt a költő az előző versszakban tisztázta. Mégis, a redundáns szakasz átbillenti az egyensúlyban lebegő mérleget, a szenvedés túlnyújtott mértéke lehetővé teszi, hogy nemcsak a múltat, de a jövőt is történelme purgatóriumává levezekeltnek tudja a magyar, mikor az ingyen kegyelemért sóhajt – ez már nem teológia.

II. Kölcsey lírájában első pillantásra furcsa kettősséget figyelhetünk meg: egyrészt a chiaroscuro szentimentális eszközeit alkalmazó vonulatot, amely korántsem korlátozódik a Csekére húzódás előtti korai szakaszra, hanem a késői nagy politikai versek árnyékában is fel-feltűnik, másrészt a közéleti lírát, amelyben előbb az olympusi erény mezébe rejtetten, majd nyíltan szólongatja a Szabadságot, egyre erősebb és kopárabb szavakat használ, míg végül eljut a *Rebellis* vers átkáig.

Csakhogy e kétféle költészetet közös alapeszme kapcsolja egybe: „eszményi táj”, az Ideallandschaft keresésének romantikus vágya. Megvilágosul ez, ha kissé megvizsgáljuk az Andalgásokat, amely szerkezetileg a Hymnus előképének tekinthető. Az ellentétezés két tagja itt nem egy ország hajdani és mai képe, hanem Európa két fele: a Géniusznak szabad hont adó nyugat, a múzsai és boldog táj, Svájc, Franciaország, Itália – és a hazai „vérző hon”, ahol

*Pusztult váraknak omladékin  
A Múzsza búsan tévedez.*

*Tekintvén századokra vissza,  
Ha Somlónk ormain megáll,  
Az édes cseppet könnyel issza,  
Lantján víg bangot nem talál.*

Árpád hadai helyett itt a megsiratott Dayka versei a honszerzők és Isten helyett az ő sírján és Széphalmon megújuló magyar Géniusznak kellene Elysionná változtatni „Kárpát kinyúló szirtjait” és „Isten zöldellő martjait”. Mikor Kölcsey rátalál a nemzeti történelmi tematikára, mint költői lehetőségeire, akkor legmélyebb lírai törekvésének talál végre szerencsés eszköztárat. Az ideák

epedő szerelmese, az elfojtódó Endymion lírai attitűdjében sem előbb, sem később nem volt képes sok esztétikailag teljes értékű vers alkotására: széchenyies Huszt prófétáló didaxisa is tulajdonképpen idegen volt lírai – nem kritikus – vénájától, ám a nemzetével azonosuló, kényszerűségből Zrínyi maszkjába bújó költő végre elérte a fenséget.

III. A vers történeti képsorának előzményeit a hitviták, sőt a kódexirodalom koráig visszanyomozta nagy tanulmányában Mészöly Gedeon. Érveléséből feltétlenül elfogadható, hogy főleg a kuruc költészet volt az az ősi, Kölcsey által népinek gondolt forrás, amelyből mintegy összegyűjtve kaphatta a hazafias költészet kép és hangulati sablonjait. Az Anyossal, Kisfaludyval, Berzsenyivel és más költőelődökkel fennálló viszonya is megnyugtatóan nyert ábrázolást. Csupán arra kell figyelmeztetni, hogy a költészet-történeti folyamatosság a 18. század elején nem szakadt meg, csupán latin nyelven folytatódott. A jezsuiták Vergiliust és Ovidiust imitáló epikai és lírai költészetében hangot kapott mind a honfoglalás és a középkori dicsőség (Mátyás Bécs elleni diadalát is beleszámítva!) és a tespedő jelen ellentéte, mind az Istentől büntetésként kapott törökűlés és az ország pusztulása, várak ledőlése, vallásüldözés, polgárháború. A testvérharc ódiúmát persze ők a protestánsok ellen fordították, ez az ellenreformációs hangütés azonban a század folyamán egyre gyengült. A nemzeti tematikát többnyire antik mitologizálásba vegyítették. Hogy csak egyetlen témára hivatkozzunk: Beneken Antal 1726-ban írott, Hungaria nova a Veteri in Jus vocata című költeményében így panaszkodik Pan isten, aki a szegény kiszolgáltatott föld népének allegorikus megszemélyesítője:

*Ab quoties sylvae nostras sepere querelas,  
Ut flevi, nostris creveret ister (sic) aquis.  
...Funestis quoties Luxerunt ignibus arvae,  
Horruit ab quoties terra repleta nece.  
Vidimus ab quoties fumantia culmina villae,  
Mars vetuit flammis addere durus aquas.*

Összefoglalólag tehát azt mondhatjuk, hogy a 16. században, középkori alapokra támaszkodva, főleg protestánsok által kidolgozott ideológia a nemzet bűneiért való vezekléséért, Zrínyinél katolikus kézbe jutott és megindult az általános nemzetivé válás útján; ezt a gondolatot a jezsuiták pontosították, és a 18. század végére, mire ismét belefolyt a magyar nyelvű költészet áramába, végképpen levette felekezeti színezetét és magába olvasztván a kuruc ellenzéki-ség hagyományait, a nemesi-nemzeti ideológia egyik középponti tételévé vált.

IV. Csakhogy immár a Herder jóslatára felelni akaró, a nemzethalál látomásához edződő magyar költészetben! A felvilágosodás, majd a francia forradalom és a napóleoni háborúk során föleszmélő feudális, vagy feudális és idegen elnyomás alatt vergődő népek költészete telítette új élettel a himnusz haladó műfaját. Az ősi elő-ázsiai és mediterrán (sumér, akkád, ugariti, héber, görög) eredetű műfaj kezdetektől fogva kísérője volt a kereszténységnek is. A zsolttározás kezdeti kaotikus sokféleségét Szent Ágoston szabálya szorította meg valamelyest: „A himnusz Isten dicsérete énekben”. Ennek ellenére a továbbiakban

is születtek himnuszok a Szűzanya, majd később (a görög héroikus himnuszok mintájára) a szentek tiszteletére is. Luther és a többi reformátor ismét szelektált és koncentrált, a zsoltárok normájához közelítette a műfajt. A 18. században utoljára a német pietisták és az angol Cowper (fiatalabb korában) írtak szép vallásos himnuszokat. A műfaj haldoklott. Ekkor született – mint egyik továbbélési lehetősége – a „nemzeti himnusz”.

Azok a versek, amelyeket ma „a nemzeti himnusz” gyűjtőfogalmába szorítunk, tulajdonképpen csak abban hasonlítanak, hogy a nemzeti köztudat később „hymnusként” szentesítette őket, műfajilag azonban több csoportra bomlanak. Csekély részük az, amely himnusznak nevezhető a szó szoros, műfaji értelmében is; a magyar, amely Szenczi Molnár Alberten keresztül bensőséges viszonyban áll a zsoltárokkal, bizonyos értelemben igazi himnusz, annak könyörgő fajtájából, ám a Marseillaise és a Nincs még veszve Lengyelország... indulók, történeti okadatolás helyett történeti feladatra való buzdítással, az utóbbit egyenesen egy közismert táncdallamra, mazurkára szerezte 1797-ben Józef Wibicki; a Hoffman von Fallersleben Deutschland, Deutschland über alles...-e lelkesítő nemzeti dal, amely dallamát a régi osztrák vallásos népéneket feldolgozó Haydn császári himnuszából, a Gotterhaltéből kölcsönözte; a Wacht am Rhein Schneckenburgertől bizonyos halvány történeti díszletet használó csatadal; a régi lengyel himnusz, a Búsul a lengyel... a régi típusú, végeredményben antik-középkori eredetű összehasonlító nemzet-jellemtant használja fel a saját nemzeti jellem kidomborítására; a cseh Hol van a hazám? érzelmes, biedermeier népszínmű-betét dal Kajetán Tytlől és így tovább. (A régi típushoz tartozó, részben a liturgiából kinőtt birodalmi himnuszokról, a Gotterhaltéről, a God save the King-ről; a cári himnuszról ebben az összefüggésben nem kell tudomást vennünk.) A romantikus himnusz későbbi fejlődésétől, így pl. Hölderlin, Hugó, Słowacki stb. költészetétől ezúttal szintén eltekinthetünk. Kölcseyhez közelebb álló sajátos irányt képvisel az olasz és az újgörög himnusz-költészet. Saját hellén és római múltjuk hatalmas örökségével küszködően nem a keresztény hagyományokhoz fordulnak, hanem a neoklasszicista módon értelmezett Pindaroszhoz és Horatiushoz. A két leghatalmasabb példa Leopardi verse, az All 'Italia, amely az ősök még álló boltíveit és a törpeutódot nemzetmegszemélyesítő prosopoaival veti össze és Dionisziosz Szolomosz költeménye, a YMNOE EIE THN ELEY-EPIAN (Himnusz a Szabadsághoz), amely később szintén a nemzeti himnusz rangjára emelkedett. E zakynthoszi, olaszul és görögül egyformán író gróf alkatilag és kultúrájában is emlékeztet Kölcseyre. (A verset különben három hónappal a Hymnus után 1823 májusában írta a nemrég kitört szabadságharc üdvözlésére.) Pindari himnusza a fenséges hölgygé személyesített szabadsághoz sokban azonos poétika szerint készült, mint a Rény, vagy a Szabadsághoz (utóbbinál a közvetlen hatás lehetősége sincs kizárva). Íme:

*Rád ismertem! Kardod éle  
Büszkén jobbra-balra sújt,  
Rád ismertem! Szemed fénye  
Minden földet lángra gyújt!*

*Ős hellének szent porából  
Újra fölszárnyal neved,  
És mint egykor, úgy világol...  
Szent Szabadság, üdv neked!*

*...Ha szólsz: „Mikor emeled hát  
Fejem túl e bús ködön?”  
Rémek törnek szüntelen rád;  
Lánc, sikoltás, könnyözön.*

*Sírva bámulsz önmagadra,  
Alig látsz, de érezed:  
Hellén vérnek bő patakja  
Rabrubádon szétpereg...  
(Gáldi László ford.)*

Érdekes végül a pesti íróvilágban élő szerb költő, Milos Svetic verse: A szerbek 1813-i szenvedéséről.

*Ráragyog e Isten arca még egyszer a szerbre,  
föllvirrad-e vajon a nap erre a nemzetre  
a szeretet, bősieség s kínok ellenébe'  
fénylik-e majd egykor népünk örök dicsősége?*

*Abol szív dobog  
fénye ott ragyog  
Szerbiának.  
(Demény Ottó ford.)*

V. A kör bezárul. Ismét Magyarországon vagyunk és talán éppen a Kazinczyékkal barátságot tartó Svetic verse az alkalmas, hogy a Hymnusszal összevetve levonjunk bizonyos lényegi tanulságot. Svetic is a herderi program nyomán a népköltészet gazdag forrásaihoz fordult, legalábbis formai ihletért. Verse ugyanolyan nemzeti netrumban íródott, ugyanúgy hagyományos elemekből építkezik – az ősi dicsőségtől kezdve a szenvedéssel kivándó isteni kegyelemig – mint a Hymnus, amely a kanásztánc ősi, állítólag a magyar és finnugor tagoló vers maradványait őrző metrumát alkalmazta és a kalendáriumok szintjéig lehetett közhelyeket használt.

A különbség azonban nemcsak abban van, hogy a szerb költő a történeti énekek leíró fordulatait bővebben használhatta, Kölcseynél pedig elégikus felhangot kapott minden felhasznált epikus mozzanat. Hanem főleg abban, hogy Svetic Istenen kívül az oroszban is bizakodott, amely, ha Napoleonon úrrá lesz, a testvéri nemzetet meg fogja segíteni, tehát a „nemzeti ősbűn” bibliai és horatiusi gondolata, amely a magyar költészet egyik vezérgondolata Rogerius mester és Janus Pannonius óta, a szerb költőnél fel sem kerülhetett, helyette az „erény”, illetve „erénytelenség” antikizáló ellentétén fordult meg minden, míg Kölcsey az ősbűn gondolatára építette egész költeményét, a Hymnust, amely

egyik legnagyobb lírai alkotása. A kritikailag kimunkált népies tónust itt használta fel a legsikeresebben, mind formailag, mind gondolatilag, a görögökben sóvárgott originalitáshoz itt kerülhetett a saját lehetőségein belül a legközelebb. Oly módon, hogy ugyanakkor maradéktalanul kifejezhette szentimentális „chiaroscuro”-költészetének alaphelyzetét, az elérhetetlen ideál utáni vágyat.

*A Hymnus költője. Tanulmányok Kölcseyről. Nyíregyháza, 1974.*

LUKÁCSY SÁNDOR

## A Hymnus és a Szózat

(Részlet)

A Hymnust Kölcsey 1823. január 22-én írta Csekén. Harminckét éves volt ekkor.

1815-ben költözött Csekére. Korának egyik legműveltebb férfia, az irodalomból meg nem élhetvén, kénytelen volt itt, a kis szatmári faluban, nemesi birtokán gazdálkodni. Távol a műveltség központjától, könyvtártól, író-barátoktól, a „vad s felette magányos” helyen, melyet némely évben négyszer is körülfoztak a vadvizek és a Tisza áradásai, amikor aztán hetekig késett a posta, s a visszamaradt sártengeren még sokáig csak négy ökör vonta ladikkal lehetett keresztülvergődni, Kölcsey börtönnek érezte Csekét, s mind inkább elboruló kedéllyel élt, a kényszerű magányosságot dacból még fokozva is. „Munkács ide nincs messze, de itt mégsem valék egyszer is – írta egy esztendei csekei tartózkodás után. – Makacs vagyok, s nem lehetvén azokkal, kiket leginkább szeretek, ritkán hagyom el ezen nyomorult falut.” Ritkán hagyta el szobáját is; „volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki...”

A Hymnus, a nemzet közös éneke, a legteljesebb, önkínzó magányban keletkezett. Idősebb költőtársai még ódáiban magasztalták a magányosságot, filozofikus és poétai gondolatok sugalmazóját: „Áldott Magánosság, jövel!” (Csokonai); „Ó szent Egyedülvalóság!... Téged óhajtlak...” (Berzsenyi) – a csekei költő csak szenvedett a magánytól, melyben rossz közérzet nyomasztotta, és „sötét képek” háborgatták. Bárhová tekintett, csúnyácska hazát látott maga körül, az elmaradottság vadvizeit, országot utak, intézmények, infrastruktúra nélkül, pár százezernyi nemest kilencmillió jogfosztott nemtelen terhére élni, zsarnokságot fent, „vad nép” tanyáit alant. Az ország állapota reménytelenséggel töltötte el a költő szívét...

\*\*\*

A Szózatot Vörösmarty 1836 elején írta, harmincöt éves korában, Pesten. Sanyarú ifjúság után most már kissé megállapodottabban él; mint az Akadémia tagja fizetést húz. A képzelet korlátlan csapongásai elkerülik, vagy maga mond le a „Nincs kedvem sem időm mindennapi dolgokat írni” esztétikájáról. A nagy epikus és drámai művek korszaka, a Zalán futása, A Délsziget, A Rom, Csongor és Tünde immár mögötte van. Az 1830-as évek elején egyre kevesebbet ír: né-

hány balladán és népies költeményen kívül főként epigrammákat. 1834-ben egész verstermése mindössze ötven sor.

Egyre jobban érdeklí a politika.

Politikai költészete korábban is volt. 1823-ban verset írt a Szent Szövetség zsarnoksága ellen (A három egyesült fejedelmekre). Ezt költő írta. Most, 1830-ban a politikus ír verset: V. Ferdinánd királyhoz; a politikus, aki taktikázik és mérlegel, „örömbegő szavakkal” és „hálabuzgón”.

Vörösmarty politikai költészetének – és később közéleti tevékenységének – mélyről jött indítéka volt: a nemzet sorsán érzett aggodalom. Voltaképpen egész életében a nemzethalál rémével viaskodott. A szorongás már 1822-ben versre ihlette: „Hazám, ha tán enyészned kéne, dicső hazám” (A zivatar); az V. Ferdinándhoz írt ódában is felrémlik a „bús, nemzetölő veszély” képe: „magyar! te ki vagy törölve”, s azért dicsóíti a királyt, mert úgy véli, a jólelkű uralkodó elejét veszi a pusztulásnak.

Ez még 1830-ban volt. 1836-ban elszállnak illúziói. Az országgyűlés, mely 1832 végén kezdődött és annyi reménységet táplált, tart még ugyan, de világosan látni, hogy nem teljesíti be azokat az álmokat és követeléseket, melyeket Kölcsey, Széchenyi és Wesselényi fogalmazott meg. Az udvari körök és a magyar arisztokrácia megakadályozzák – ha másként nem megy, erőszakkal – a polgári átalakulást, az ország modernizálását és erkölcsi megújulását. Az 1835. év eseményei – Kölcsey lemondatása, Wesselényi perbe fogása – sokakat megalkuvásra készítetnek s próbára teszik az erőslélkűeket is. Mi lesz, ha tömegessé válik a megingás, ha elvész a nemzet erkölcsi ereje? Akkor valóban meg lehet kondítani fölötte a lélekharangot...

Ilyen események sodrában, ilyen hangulat közepette keletkezett a Szózat. Vörösmarty mindig lassan és nehezen dolgozott. Most is. A kezdősorokat az első kéziratban még így fogalmazta meg: „Hazádhoz, mint szemedhez, Tarts híven oh magyar. Bölcsőd és sírod az neked...” Nem volt megelégedve, új papírt vett elő, de arra is az első változatot írta föl újra, hogy abból – sok töprengés után – javítással, törléssel megalkossa a végleges szöveget...

\*\*\*

A Hymnus az Aurora 1829. évi kötetében jelent meg először, a Szózat ugyanott az 1837. évi kötetben. Szövegük 1832-től Kölcsey, 1840-től Vörösmarty munkáinak gyűjteményes kiadásában is olvasható volt. Úgyszólván egyenlő eséllyel bírtak tehát, hogy a nemzeti köztudatban elfoglalják megillető helyüket. A két vers sorsa különböző. A Hymnust inkább mint becses irodalmi művet tartották számon, a Szózat viszont igen hamar valóságos nemzeti közkinccsé vált, és szövege – majd pedig dallama – sokáig nagyobb hatást gyakorolt. A reformkor, úgy látszik, nem annyira istenhez fohászolni, mint inkább honfíui felhívásokhoz igazodni akart.

A Szózatról, alighogy megjelent, hírt adott a sajtó. „Vörösmarty Szózata – olvassuk a Rajzolatok 1847. január 12-i számában – reményljük, nem fog elhangzani figyelem s hatás nélkül, és óhajtjuk is, hogy e szózat tettet szüljön, mely megfelelné a szózatnak.” Vörösmarty versét, mely egy népszerű naptár révén a legszélesebb rétegekhez is eljutott, hamarosan széltében emlegették,

szavalták, cikkekben számtalanszor idézték, 1839-től már énekeltek is Egressy Béni (első) dallamára, előadása a nagy hazafiak tiszteletére adott fáklyás ünnepségeken szinte elmaradhatatlan volt.

1841-ben az Akadémia nagygyűlésén Pulszky Ferenc már a „nemzeti dallá vált Szózat”-ról beszél; a következő évben Deák Ferenc méltatja ugyanott, Kosuth Lajos vezércikke pedig (mely egyébként arról szól, hogy a közönség nem vásárolja Vörösmarty műveit) szélesebb nyilvánosság előtt szögezi le: Vörösmarty „ha mást soha nem írt volna bár, mint a Szózatot, ezen egy művével is hervadatlan koszorút körített homlokára... Szózata máris nemzeti himnusszá vált...”

Vörösmarty verse tehát már nemzeti himnuszként szerepelt a köztudatban, amikor 1843 januárjában Bartay Endre, a nemzeti színház igazgatója pályázatot írt ki a Szózat megzenésítésére. A „húsz arany pályadíjt a legjobb népmelodíáért” a bíráló bizottság, melyben Vörösmarty is helyet foglalt, huszonnégy pályamű közül Egressy Béni (újabb) művének ítélte oda. Bemutatására 1843. május 10-én kerül sor.

Talán azért, mert a Szózat zenéje nem aratott osztatlan tetszést, 1844 februárjában Bartay újabb pályázati felhívást tett közzé, ezúttal a Hymnus zenei feldolgozására. A nyertes Erkel Ferenc lett; művét 1844. július 2-án mutatták be.

Most már két díjazott népmelodíája volt a nemzetnek, s énekeltek is őket minden lehetséges alkalommal. Gyakrabban a Szózatot, Kisfaludy Károly emlékünnepeén épp úgy, mint ellenzéki táncestélyen vagy a váci siketnéma-intézet évváróján, sőt egy olasz például 1845. május 16-án Deák Ferenc és Vörösmarty kolozsvári ünnepségekor vagy 1847. augusztus 31-én a nemzeti színházban István nádor felköszöntéséül.

Ennek ellenére a nemzeti himnusz ügye nem jutott nyugvópontra. 1844-ben a Kisfaludy Társaság azzal a kéréssel fordult a nádorhoz és Helytartótanácsához, hogy nyilvános intézménnyé minősítsék; ezt a kegyet elnyervén, Toldy javaslatára a Társaság, hálája jeléül, „maradandó nemzeti himnus”, „bármely ünnepies alkalomkor énekelhető nemzeti dal” megírását határozta el, s a szöveg elkészítésére Vörösmartyt szólította fel. A költő, bár Kölcsey Hymnusa épp az idő tájt énekszóval is terjedni kezdett, megírta a kívánt verset, s 1844. november 25-én harminc körmöci aranyat vett fel tiszteletdíjként. A Kölcseyvel azonos címet azonban valószínűleg nem Vörösmarty, inkább Toldy adta az új himnusznak. Megírása talán azzal a titkos szándékkal történt, hogy a császári himnuszt, a Gotterhaltét helyettesítse. A Kisfaludy Társaság 1845. február 6-i ünnepélyes közgyűlésén Székács József költő szavaltta el. A Társalkodó című lap azt az óhaját fejezte ki: Vörösmarty Hymnusa „legyen ezentúl mindennapi imádságunk”. Ami azért furcsa méltánytalanság Kölcsey Hymnusával szemben...

A közönség pedig továbbra is a Szózatot tekintette a nemzet himnuszának, azt énekelte a szabadságharc csatáiban, majd az önkényuralom elleni tüntetéseken, s ha 1855-ben, Vörösmarty temetésekor a tilalom elhallgattatta is, 1860-ban, Széchenyi rekviemjén nyolcvanezer ember ajka szólaltatta meg.

1848-ban a forradalmi törvényhozás csak a nemzeti felségjelek, címer és zászló ügyében intézkedett, hivatalos nemzeti himnuszt nem jelölt ki. Így az-



tán hiába várta Vörösmarty életrajzában Gyulai Pál, hogy a Szózat „az ifjuló Magyarország nemzeti himnusza lón, ma is az” (1866), valójában a Goterhalte volt törvényesítve, melyet 1854-ben legfelső császári kézirat nyilvánított kötelezővé. Hivatalos alkalmakkor ennek hangjai szólaltak meg, és bár a magyar országgyűlésben időnként egy-egy képviselő tiltakozott ellene – Madarász József szavával: a „hóhér-himnusz” ellen – ezt adták elő még 1918. október 23-án is a debreceni egyetem felavatásakor. Magyarországon valószínűleg ezúttal utoljára...

Időközben annyi változás történt, hogy Kölcsey Hymnusa – talán azért is, mert Erkel zenéje értékesebb – a népszerűségben kezdte megelőzni a Szózatot. Amikor 1903-ban Rátkay László országgyűlési képviselő törvényjavaslatot nyújtott be a magyar nemzeti himnusz ügyének törvényes rendezésére, annak szövegében már ez állt: „Kölcsey himnusza az egységes magyar nemzet himnuszává avattatik.” Nem avattatott sem akkor, sem azóta.

Más nemzetek himnusza az uralkodó számára kér boldogulást, mint a God save the King, vagy vérszomjas bosszúdal, mint a Marseillase. Ima és erkölcsi szózat, történeti önvizsgálat és senkire sem sérelmes nemzeti remény szavait – s mindezt klasszikus költőinek maradandó megfogalmazásában – csak a magyar nemzet fogadta szívébe himnuszaként.

*Literatura 1981. 3-4. szám.*

O R O S Z L Á S Z L Ó

## A százötven éves Szózat

A Szózat nagy hatásának, szinte példátlan népszerűségének egyik fontos forrása összegező jellege. E tulajdonsága révén szólaltathatta meg a közérzületet, egy múltjának értelmét, tanulságait kutató, jövőjének lehetőségeit fölmérni kívánó, a világ népei között helyét kereső nemzet gondolatait, érzelmeit. Összegező jellegéből következik, hogy csaknem minden részletének megvannak az előzményei vagy párhuzamai a korábbi vagy egykorú magyar költészetben és politikai publicisztikában. Nem annyira hatásokról, még kevésbé átvételekről van itt szó: sokkal inkább arról, hogy a nemzeti közösség élmény-, érzelem- és gondolatvilága azonos gondokkal vívódó, azonos célokért harcoló költőkben, írókban, politikusokban gyakran hasonló módon jutott kifejezésre. Utalva itt Korompay Bertalan igen gazdag anyagú, de véleményem szerint kissé túlméretezett s az adódó párhuzamokat hátsóként értelmező tanulmányára (A Szózat eszmevilágához. Irodalomtörténet 1958. 3–4. szám), csak néhány jellemző példával kívánom igazolni, hogy Vörösmarty költeményében a kor legfőbb gondolatai és érzelmei összegeződnek.

A költemény lehangsúlyosabb része, kezdete és befejezése Zrínyi *Török áfium*ának ezekkel a mondataival cseng össze: „Elfussunk? Nincs hová, sohun másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyheztesen belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohun nincs, hanem Pannoniában. Hic vobis vel vincendum,

vel moriendum est.” (Itt győznötök vagy halnotok kell.) Zrínyi ugyan még a XVII. században írta ezeket a mondatokat, műve azonban csak 1817 után, Kazinczy kiadása nyomán vált szélesebb körökben ismertté, nagy befolyást gyakorolva a reformkor gondolkodására. De föllelhetők e gondolat párhuzamai Széchenyinél is. „A magyarnak csak itt van egyedül hazája” – mondotta 1835-ben, a magyar nyelv ügyéről szólva. Már korábban, ifjúkori naplójában is így elmélkedett a hazához való kötődésről: „Mi mindig oda vágyunk, oda igyekezünk, és ott élni, ott meghalni a mi egyedüli kívánságunk.”

Különös figyelmet érdemel a Szózat múltba visszatekintő három versszaka. A kor költészetében fontos szerepet játszanak a honi történelem eseményei: lelkesítő vagy tanulságul szolgáló példák a nemzet jelene és jövője számára. A nemzeti múlt fényei és árnyai többé-kevésbé azonos módon jelennek meg, de évek haladtán a történelemszemlélet változásának is tanúi lehetünk. Tanulságos összehasonlítani a Szózat történelemszemléletét *A magyarokhoz* című Berzsenyi-ódá-éval, amely első megfogalmazásában mintegy négy évtizeddel korábban keletkezett. Árpád és Hunyadi, a honfoglalás és a török elleni harc dicső hagyományként való kiemelése azonos a két költeményben. A Habsburgok elnyomása elleni szabadságküzdelem azonban ellentétes megítélést kap. Berzsenyi versében elutasítót: ott ez „szent rokonvérbe feröszttö visszavonás”, sőt a költemény első megfogalmazása szerint „Rákóczi vérengző haragja”. Ez tükrözte a kor hivatalos, iskolában tanított történelemszemléletét. Vörösmarty azonban már büszkén emlékezik a szabadságért vívott harcra: „Szabadság! itten hordozák / Véres zászlóidat”. Ha Rákóczit nem is nevezheti meg, világos, hogy Árpád és Hunyadi mellett nála már ő a magyar történelem harmadik nagy alakja. Reformkori költészetünkbe egyre inkább beáramlik a korábban nem vállalt, tiltott, csak a szóbeli és kézírásos költészetben megőrzött kuruc hagyomány. E tekintetben Kölcsey *Rákóczi bajb* és *Rebellis vers* című költeménye meg a Himnusz hontalan bujdosókat említő 6. versszaka, Vörösmarty korábbi versei közül a *Rákóczy Bercsényinél Lengyelországban* és a *Mikes búja* a Szózat előzménye.

Számos párhuzam adódik a történelemből levont tanulság megfogalmazásában a Szózat és a keletkezését közvetlenül megelőző kor költészete között. Az „annyi balszerencse közt” a *Himnusz* „bal sors”-át, Kisfaludy Károly *Mobácsának* „annyi veszélyek után”-ját, Bajza *Sóbajtásának* „Oly sok küzdés után”-ját juttathatja eszünkbe, az „elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt” párhuzama a Himnuszban: „S ah, szabadság nem virúl / A holtnak véreből”. Az „Egy ezredévi szenvedés / Kér éltet vagy halált” mondattal kezdődő gondolat-sor, noha más összefüggésben, a *Himnusz* fohászat idézi fel: „Bal sors akit régen tép, / Hozz rá víg esztendőt, / Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövőndőt!” A *Himnusz* idézett könyörgésére utalhat a Szózatban említett „buzgó imádság” „százerek ajakán”. Kölcsey Istenhez fordult, Vörösmarty a népek hazájához, a nagyvilághoz, de mindketten a múlttal érveltek, amelynek sok küzdelme, szenvedése Kölcseynél mint bűnök levezeklése, Vörösmartynál mint a nemzet erejéről, elszántságáról tanúskodó áldozat érdemli ki, illetve kényszeríti ki a jobb jövőt.

Sok az egybecsengés a Szózatban a kor legnagyobb politikai gondolkodójának, Széchenyinek a műveivel. A nagyvilág felé fordulás, a nemzet sorsának az emberiségével összekapcsolt szemlélete Széchenyi gondolatrendszerének egyik

sarkalatos pontja. „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani«, ez és nem kevésbé forog most kérdésben, s rajtunk áll ennek szerencsés eszközlése” – írta például a Stádiumban 1833-ban. Az ész, erő és akarat Szózatban kiemelt nemzetfenntartó erényei újra meg újra nagy hangsúllyal szerepelnek Széchenyi műveiben. „Az ész erő, s így az ész boldogság” – írta a *Hitel*ben; „csak magunkban van a csudákat művelhető erő” – olvashatjuk a *Világ*ban; „tőlünk függ minden, csak akarjunk” – fogalmazta meg gnómaszerű tömörséggel ugyancsak a *Hitel*-ben. A Szózat 6. versszaka („És annyi balszerencse közt, / Olly sok vizsály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán”) a gondolat lényegét tekintve ezzel a Stádiumban található mondattal hangzik egybe: „Hunnia annyi viszontagság közt, ... a természet és sorsnak annyi mostohasága közt mégis él, s egy szebb jövődönék s erősb életnek teli bimbóját hordja kebelében.” Ugyancsak a Stádiumban olvashatjuk – szinte a Szózat „Az nem lehet”-tel kezdődő szakaszainak előképeként –: „Nem akarom soha hinni ..., hogy annyi kint, epe-dést hiába küldött volna a népek legfőbb Ura az emberiségre.”

Széchenyi 1841-ben A *Kelet népében* ingerülten és keserű gúnnyal utasította vissza a Szózat látomását a nagyszerű halálról. Kossuth szemére vetve, mit kockáztat Ausztria elleni izgatásával, ezt írta: „még vesztünk sem lenne nagyszerű, mint Vörösmarty oly édeskeserűn zengi, de egyenesen nevetséges, hasonlólag minden olyas elbukáshoz, melyre elég ok nincs, azaz melyet egy gyűszűbe fűző gyakorlati ésszel elkerülhetni.” Nemzetünk sírját nem könnyező baráti népek állnak körül, hanem a magyar „számtalan elleneinek közhahotája közt »farkasveremben« lelné magát”. Műveinek tanúsága szerint azonban Széchenyit is megkísértette a nemzethalál fenyegető előérzete. A *Stádium* Magyarország képviselőihez intézett ajánlásában írja: „egy bájoló hajnal mögött, mely egykori halhatatlan nemzeti nagyságot ígér, fenéktelen sötétség tátong, melyből az oda egyszer elsüllyedt nemzetiség, szabadság, becsület tán soha, soha többé fel nem merül.” Még ugyanennek az ajánlásnak egy további részében: „végre bizonyára nagy sírhalom alá dűl egy fejledező nép virága, ha a felekezetek [itt 'politikai pártok' értelemben] örökké mint ellenségek s nem mint barátok állnak szemközt egymással.” Széchenyi fogalmazásából világos, hogy a halálkép figyelmeztetésül szolgál az összefogásra, a tetterre. Naplójában azonban más színezettel is megjelenik: „Mindennap jobban látom, hogy Herdernek igaza van – a magyar nemzet nemsokára megszűnik.” (1829. jún. 20.)

A Széchenyitől említett Herder-jóslat nyomasztó élménye volt a kor minden gondolkodó magyarjának. „Itt vannak ők [ti. a magyarok] most szlávok, németek és más népek között mint az ország lakosságának kisebb része, s századok múlva nyelvüket is alig lehet talán megtalálni” – írta a német történetfilozófus még a XVIII. század végén. Bizonyára nem tett volna ez a mondat olyan nagy hatást a magyar értelmiségiekre, ha tapasztalataik nem fenyegettek volna az- zal, hogy beteljesülhet. E jóslattal a háttérben a nemzet életének minden negatív jelensége, a jobb jövőért kibontakozó küzdelem minden megtorpanása a pusztulás előjelének látszott, olyan költeményeket ihletve, mint Berzsenyitől A *magyarokhoz*, Kölcseytől a *Zrínyi dala* és a *Zrínyi második éneke*. A Szózat azonban még a nagyszerű halál említése okán sem sorolható ezek közé. Az említett versekben a nemzet halála hajdani értékeinek pusztulása miatt kö-

vetkezik be: Berzsenyinél a „hajdan erős magyar” „letépte fényes nemzeti bélyegét”, „rút szibarita váz”-zá vált; Kölcseynél „korcs volt anyja vére”, illetve saját elkorcsosult gyermekei támadják a „hív anyja”-ként megjelenített hazát. Nem kétséges, hogy ezekből a végtelenen pesszimista versekből is biztatás sugárzik a költészet sajátos hatásmechanizmusa révén: az a szándék, hogy a bajt kimondva, sőt el is túlozva rettentsék vissza a szakadék széléről a pusztulása felé tántorgó nemzetet. A Szózatban azonban egy önerejére ébredt, a végső erőpróbát is vállaló nemzetet fenyeget a halál, olyan nemzetet, amelyet, ha elbukna, az egész világnak kellene megsiratnia. Vörösmarty nemzethalál-vízióját nem a lassú pusztulás képzetét idéző Herder-jóslat ihleti, hanem az 1830–31-i lengyel szabadságharc bukása. A lengyelek hősi harcát mély rokonszenv, bukásukat együttérző szánalom kísérte a hazai haladó közvéleményben. Bajza *Apotheosis* és *A vezér búcsúja* című költeményeiben állított emléket a lengyel szabadságharc hőseinek, Vörösmarty pedig *A bontalanban* és *Az élő szoborban* fejezte ki döbbenetét a lengyelek bukásán, együttérzését ügyükkel. Mint Szauder József hívta fel rá a figyelmet, a Szózat nemzethalál-motívuma *A bontalan* című költeményben (1835) jelenik meg először, a hazája pusztulását sirató lengyel hazafit így szólaltatva meg:

„A nemzet, melyhez tartozám,  
Kírtva, s vérbe fúlt hazám  
Többé fel nem virúl:  
Engem millióknak veszte nyom,  
Egy nép halálát hordozom  
Keblemben ostorúl.”

Párhuzam található *Az élő szobor* (1841) és a Szózat között is: a népek hazájához, a nagyvilághoz fordulás megfelelője abban: „Ember, világ, természet, nemzetek! / Ha van jog földön, égben irgalom, / Reám és kínaimra nézzetek!”

*Forrás, 1986. 12. sz. 1–10. old.*



*Postai levelezőlap Vörösmarty Mibály születésének 200. évfordulóján, 2000*